

Ks. Janusz Mastalski (PAT, Kraków)

Wychowawca wobec agresji

Współczesny poeta S. Barańczak w wierszu „To mnie nie dotyczy” zawarł przerażającą tezę, którą obecnie można bez większych problemów udowodnić: „(...) bo ostatnie słowo i tak mają silniejsi”. Przemoc i agresja towarzyszą człowiekowi od początków istnienia. Wydaje się jednak, iż obecne czasy niosą ze sobą szczególne zagrożenie: eskalację zjawiska agresji. Wobec narastającej fali demoralizacji i desakralizacji młodego pokolenia, a co za tym idzie, coraz większej ilości zachowań dewiacyjnych, współczesny wychowawca nie może przejść obojętnie. Śledząc doniesienia prasowe i telewizyjne można odnieść wrażenie, iż wychowawca staje wobec tych problemów jako bezbronny. Czy jest to jednak prawda? Czy współczesny nauczyciel może pomóc dzieciom i młodzieży. Spróbujemy dać odpowiedź na postawione pytanie.

Istota problemu agresji wśród dzieci i młodzieży

Agresja w sensie psychologicznym definiowana jest najczęściej jako

(...) działanie skierowane przeciwko ludziom lub przedmiotom wywołującym u jednostki niezadowolenie lub gniew¹.

Jest ona również określana jako wewnętrzny stan emocjonalno-motywacyjny osoby cechujący się irytacją, złością, gniewem czy wrogością². Z tym terminem nieodłącznie związane jest pojęcie przemocy, skłonność bowiem do jej praktykowania w relacjach z innymi jako sposobu rozwiązywania konfliktów czy reali-

¹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 13.

² *Pedagogika*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000, s. 8.

zacji celów życiowych jest również nazywana agresją³. Ma ona wiele odmian. Najczęściej wymienia się trzy rodzaje agresji. Są to: *agresja fizyczna* (wyraża się w biciu innych lub znęcaniu się nad nimi), *agresja słowna* (polega na wyśmiewaniu innych lub wymyślaniu im) oraz *agresja przeniesiona* (skierowana na osoby lub przedmioty nie będące bezpośrednią przyczyną agresji)⁴. Można również mówić o *agresji instrumentalnej* („jest wyrazem intencjonalnego działania dla pozyskania cenionych stanów rzeczy”⁵) albo o *agresji reaktywno-emotogenicznej* (stanowiącej następstwo wzbudzonych emocji)⁶. Niezależnie od tego, który podział przyjmiemy, problem agresji i jej przejawów dotyka coraz większą część populacji. Nasuwa się więc pytanie, jakie są źródła nasilającej się agresji, a to z kolei pozwoli na ustalenie działań profilaktycznych i terapeutycznych. Oto one:

Uwarunkowania społeczne

Dzieci i młodzież stają się agresywni wtedy, gdy wzrastają w warunkach niesprzyjających rozwojowi społecznemu. Przemoc doświadczana w rodzinie staje się

(...) pierwszą inspiracją do przemocy przejawianej w późniejszym życiu⁷.

Może się okazać, iż model patriarchalnego wychowania eksponuje takie cechy, jak surowość, wojowniczość, nieustępliwość, jednocześnie kreując postawę agresji i przemocy.

Traumatyczne wydarzenia

W miarę dorastania różnego rodzaju frustracje, niepowodzenia życiowe i przeżycia rodzinne powodują wzrost zachowań

³ Tamże.

⁴ W. Okoń, *Słownik...*, dz. cyt., s. 13.

⁵ *Pedagogika*, dz. cyt., s. 8.

⁶ Tamże.

⁷ J. Sztumski, *Społeczne uwarunkowania przemocy*, [w:] *Przemoc dzieci i młodzieży*, red. J. Papież, A. Płukis, Toruń 1998, s. 33.

agresywnych. Przeżycia traumatyczne, takie jak: śmierć kogoś bliskiego, awantury domowe, wykorzystywanie seksualne w dzieciństwie czy we wczesnej młodości, powodują również autoagresję niejednokrotnie leczoną w późniejszym okresie psychiatrycznie⁸. Znany jest przykład niedoszłej samobójczyni, 25-letniej Anny, która jako niemowlę została oddana do domu dziecka, ponieważ matka nie mogła się nią zająć. Gdy Anna została wykorzystana seksualnie przez wujka, stała się niespokojna, agresywna, często wybuchwała płaczem⁹.

Trauma zatem może być decydującym czynnikiem powodującym zachowania patologiczne.

Czynniki socjologiczne

Agresja może być również stymulowana strukturalnymi uwarunkowaniami, takimi jak: istniejące nierówności społeczne wynikające z różnicy płci, wieku czy pochodzenia. Może być ona również stosowana przez dzieci i młodzież ze względu na brak alternatywy. Dla tzw. „zabicia czasu” lub z nudy podejmowane są działania mające cechy przemocy i agresji. Ogromne znaczenie w tym zjawisku odgrywa środowisko rówieśnicze będące prototypem zachowań patologicznych¹⁰.

Mass media

Współcześni socjologowie i antropologowie stwierdzają z wielkim naciskiem, iż pod wpływem środków audiowizualnych kształtuje się u nastolatków „umysłowość nowej fali”, a jedną z charakterystycznych cech tej umysłowości jest zapatrywanie protechnologiczne, skupiające się wyłącznie na hedonistycznej i bezrefleksyjnej konsumpcji przekazów oferowanych na rynku me-

⁸ A. Eckhardt, *Autoagresja*, Warszawa 1998, s. 64.

⁹ Tamże, s. 65.

¹⁰ J. Sztumski, *Spoleczne...*, dz. cyt., s. 34–35.

dziów¹¹. Z badań prowadzonych na całym świecie jednoznacznie wynika, iż programy pełne przemocy wywierają wpływ na zachowanie dzieci i młodzieży, powodując agresję z jednoczesnym kształtowaniem hierarchii wartości dalekiej od rzeczywistości¹².

Uwarunkowania biochemiczne

Biochemia mózgu może decydować o agresji człowieka. Neuroprzekaźnik, jakim jest serotonina, jest przede wszystkim odpowiedzialny za przebieg procesów hamowania¹³. Od niej zależy utrzymanie dobrego nastroju i wysokiej samooceny. Osoby o niskim poziomie serotoniny łatwiej wpadają w stan agresji. Poziom ten może być spowodowany złym odżywianiem się, a także stresem¹⁴.

Wymienione powyżej czynniki nie wyczerpują kanonu uwarunkowań ludzkiej agresji, ale ukazują złożoność omawianego problemu. Swoistym uzupełnieniem tego katalogu mogą być wyniki badań przeprowadzonych w 1997 na terenie Krakowa wśród uczniów szkół podstawowych. Poniższa tabela ukazuje przyczyny zachowań agresywnych według samych uczniów.

Tabela 1. Przyczyny zachowań agresywnych w opinii samych uczniów¹⁵

Wyszczególnienie	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
Kłopoty w nauce	17	10,7	24	15,8	41	13,2
Zazdrość	12	7,6	26	17,1	38	12,3
Chęć zwrócenia uwagi	17	10,8	52	34,2	69	22,3

¹¹ M. Gałaś, *Przemoc w mediach*, [w:] *Przemoc...*, dz. cyt., s. 99.

¹² J. Condry, *Złodziejka czasu, niewierna służebnica*, [w:] J. Condry, K. Poppert, *Telewizja. Zagrożenie dla demokracji*, Warszawa 1996, s. 14.

¹³ J. Strelau, *Psychologia temperamentu*, Warszawa 1998, s. 199.

¹⁴ S. Kawula, *Brutalizacja życia: człowiek z drugim człowiekiem, czy idziemy ubić klienta?*, [w:] *Przemoc...*, dz. cyt., s. 121.

¹⁵ Z. Brańka, *Agresja wśród dzieci i młodzieży w opinii uczniów, nauczycieli i rodziców*, [w:] *Przemoc...*, dz. cyt., s. 238.

Udowodnienie siły	25	15,8	49	32,2	74	23,9
Obrona na atak	72	45,6	90	59,2	162	52,3
Nadmiar energii	65	41,1	66	43,4	131	42,3
Chęć zabawy	57	36,1	55	36,2	112	36,1
Naśladowanie bohaterów filmowych	8	5,1	30	19,7	38	12,3
Chęć imponowania	14	8,9	18	11,8	32	10,3
Problemy w domu	28	17,7	29	19,1	57	18,4
Zbyt wymagający nauczyciele	25	15,8	45	29,6	70	22,6
Niesprawiedliwe traktowanie ucznia	20	12,7	37	24,3	57	18,4
Poniżanie przez nauczyciela	14	8,9	37	24,3	51	16,5
Nudne lekcje, złe samopoczucie	35	22,2	62	40,8	97	31,3

Jak widać z powyższej tabeli, najczęstszą przyczyną zachowań agresywnych uczniów jest obrona na atak (52,3% badanych). Można zatem powiedzieć, iż ponad połowa uczniów nie czuje się w szkole bezpiecznie, a agresja jest sposobem na przetrwanie. Przyczyn tego poczucia zagrożenia może być wiele: toksyczna rodzina, patologiczne środowisko rówieśnicze, środki masowego przekazu itp.¹⁶ Interesujące wydaje się również drugie miejsce w rankingu przyczyn agresji, czyli chęć wyładowania się (42,3%). Tak wysoki procent uczniów wyrażających tę opinię wskazuje na fakt, iż wielu z nich nie ma alternatywy dla spędzania czasu. Tłumienie potrzeb w domu rodzinnym, a także w szkole sprawia, iż jedynym sposobem wyładowania nadmiaru energii jest agresja lub autoagresja.

Przy omawianiu agresji dzieci i młodzieży trzeba również wspomnieć o jej przejawach. Do najczęstszych sposobów zachowania fizycznej agresji należą: popychanie, uderzanie ręką, szczypanie, klucie, rzucanie przedmiotami, ciągnięcie za włosy, szarpanie odzieży, drapanie, wyrywanie przedmiotów, odbieranie pieniędzy i innych przedmiotów, kopanie i podstawianie nogi, opluwanie¹⁷. Do najczęściej spotykanych przejawów agresji słownej należą: grożenie, przezywanie, wyśmiewanie się, klócenie

¹⁶ Tamże, s. 239.

¹⁷ Tamże, s. 233.

się, przeklinanie, ordynarne słownictwo, podawanie nieprawdziwych informacji, skarżenie, zachęcanie do agresji¹⁸.

Interesujące może wydać się również i to, że w badaniach prowadzonych w polskich szkołach podstawowych i liceach zdecydowana większość uczniów potwierdza występowanie zarówno agresji werbalnej jak i fizycznej, przy czym wskaźniki agresji werbalnej są zdecydowanie wyższe¹⁹.

Omawiając zjawisko agresji i związanej z nią przemocy trzeba jeszcze uświadomić skutki agresji. Oto one:

- Powtarzające się stany lękowe prowadzące do depresji;
- Zaburzenia w koncentracji uwagi;
- Zaburzenia snu, łaknienia oraz różne formy niepokoju ruchowego;
- Częste zdenerwowanie mogące prowadzić do różnych chorób somatycznych;
- Poczucie bezradności obniżające samoocenę;
- Osłabienie relacji emocjonalnej z otoczeniem;
- Pogłębiająca się deprivacja;
- Postępująca desakralizacja życia;
- Utrwalenie się zachowań patologicznych;
- Utrudniona socjalizacja.

Z powyższego katalogu skutków widać wyraźnie, iż zjawisko agresji i przemocy jest poważnym zagrożeniem, a

(...) jeśli uczniowie uznają przemoc za coś oczywistego, naturalnego, prowadzić to może do postrzegania przemocy jako immanentnej cechy świata²⁰.

Istnieje zatem potrzeba zakrojonej na dużą skalę profilaktyki oraz przeciwdziałania zjawisku degenerującemu młode pokolenie. Jak to uczynić? Oto kilka sugestii.

¹⁸ Tamże, s. 236.

¹⁹ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczości młodzieży*, Kraków 2000, s. 183.

²⁰ M. Karkowska, W. Czarnecka, *Przemoc w szkole*, Kraków 1994, s. 30.

Wskazania wychowawcze w przeciwdziałaniu agresywnym postawom dzieci i młodzieży

Zmiany społeczno-ekonomiczne oraz polityczne sprawiły, iż wzrosła liczba czynników utrudniających prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży. Zwiększająca się agresja u młodego pokolenia sprawiła, iż powstało wiele „mitów” na temat młodzieży²¹. Coraz więcej osób mówiąc o kłopotach z nastolatkami zamyka się na ich problemy. Rozpoczyna się monolog wychowawczy, niejednokrotnie mało skuteczny. Pierwszym zatem postulatem wychowawczym w przeciwdziałaniu agresji jest dialog.

Pedagogia dialogu

Skuteczna profilaktyka uwarunkowana jest w pierwszej mierze znajomością wychowanka, któremu trzeba pomóc.²² Nie można zatem sobie wyobrazić wychowawcy, który nie podejmuje prób rozmowy z agresywnym uczniem. Efektywność poznawcza spotkania, a w następstwie trafność diagnozy jest tym pełniejsza,

(...) im pełniejsza jest relacja między uczestnikami spotkania, im bardziej sytuacja spotkaniowa angażuje sam byt uczestników²³.

Wychowawca nie może być postrzegany jako jeszcze jeden manipulator wykorzystujący okazję do zdobycia władzy nad wychowankiem. Podejście partnerskie i specyficzne ciepło towarzyszące rozmowom powinno tworzyć klimat zaufania i otwartości. Trzeba pamiętać, iż każda agresja jest wywołana brakiem realizacji jakiejś potrzeby. Stąd też dialog wychowawczy musi być pewną formą „odkrycia” Wraz z wychowankiem trzeba odnaleźć przyczyny agresywnego zachowania. M. Śnieżyński podał kilka cech charakterystycznych dla dialogu edukacyjnego. W tego typu rozmowach należy uświadomić sobie i wychowankowi, która z poniższych potrzeb nie jest zaspokajana:

²¹ Z. B. Gaś, *Pomoc psychologiczna młodzieży*, Warszawa 1995, s. 5.

²² B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 1997, s. 191.

²³ Tamże.

- Potrzeba bezpieczeństwa, która prowadzi do niwelowania nadmiernego zagrożenia poczucia wartości i godności wychowanka;
- Potrzeba kontaktu, która przejawia się w poczuciu bycia rozumianym i rozumieniu innych;
- Potrzeba akceptacji bez względu na opinię otoczenia;
- Potrzeba wolnego wyboru, która jest prawem każdego człowieka;
- Potrzeba miłości przejawiająca się w obdarzaniu się wzajemnie dobrocią, życzliwością i sprawiedliwością²⁴.

Jak więc widać, pomoc człowiekowi agresywnemu trzeba rozpocząć od specyficznego spotkania, które nie ma tylko charakteru poznawczego, ale powinno mieć mocne zabarwienie emocjonalne. Wychowawca musi udowodnić wychowankowi, iż jest jego przyjacielem, a nie agresorem. Trzeba również podkreślić, iż istotnym elementem budowania tej więzi jest dyskrecja. Tylko ona zapewnia wytworzenie w późniejszej fazie spotkań wzajemnego zaufania! Można zatem z pełną aprobatą zgodzić się z tezą, iż

(...) działania nie rozpoczynające się i nie kontynuowane na zasadzie dialogu i autentycznego spotkania, a oparte na różnorodnych odmianach kontroli zewnętrznej mogą być jedynie skuteczne w powstrzymaniu reakcji prostych, ale same w sobie pozorują one terapię²⁵.

Nasuwa się zatem pytanie o sposób wspomaganie dialogu wychowawczego. Jak formować postawy pożądane, a niwelować nieodpowiednie (np. agresywne)? Wydaje się, iż terapia poprzez modelowanie jest skutecznym środkiem w walce z agresją i przemocą.

Modelowanie

Modelowanie w wychowaniu różni się znacznie od zwykłego naśladownictwa. Wykracza ono bowiem

²⁴ Por. M. Śnieżyński, *Dialog edukacyjny*, Kraków 2001, s. 38.

²⁵ B. Urban, *Zachowania...*, dz. cyt., s. 192.

(...) poza zewnętrzne upodobnianie się, ponieważ powoduje przejęcie zachowań stanowiących symboliczne równoważniki zachowania modela²⁶.

Wystarczy zatem, iż czynności modelowane mają ten sam charakter, klimat czy nastrój. Modelowanie posiada dwa etapy. Pierwszy z nich polega na przyswojeniu, czyli zrozumieniu sensu danego zachowania i utrwaleniu w pamięci. Drugi etap to wykonanie, a więc sprawność i umiejętność wprowadzenia tego, co zostało zaobserwowane²⁷. Z badań psychopedagogicznych wynika, iż obserwacja „modela pozytywnego” osłabia lub powstrzymuje reakcje negatywne. Prospołeczne i łagodne postępowanie modela budzą zaciekawienie i mogą służyć za wzór do naśladowania²⁸. Aby jakaś postać mogła spełniać role modela, musi spełniać kilka warunków. Najczęściej wymieniane są następujące:

- Kompetencja, wysoka pozycja społeczna, autorytet;
- Czynny udział w procesie wychowania;
- Reprezentatywność czynności modela dla zachowania grupy do której podmiot chce należeć;
- Pozytywne następstwa zachowania się modela²⁹.

Dla wychowawcy takim modelem może być i powinien Chrystus, jak również Maryja, czy święci. Ukazanie ideału w sposób realistyczny (nie odczłowieczony) może przynosić duże efekty w pracy wychowawczej. Należy jednak mocno odróżniać współczesne autorytety od idoli, którzy często modelują, ale w sposób negatywny. Okazuje się bowiem niejednokrotnie, iż grzech w konkurencji z cnotą może się wydać bardziej pociągający.

Można więc powiedzieć, że wychowanie poprzez przykład sprawia, iż wychowanek ma szansę identyfikacji z zachowaniem

²⁶ U. Bronfenbrenner, *Czynniki społeczne w rozwoju osobowości*, „Psychologia wychowawcza” 1 (1970), s. 10.

²⁷ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Warszawa 1998, s. 48.

²⁸ A. Gurycka, *Struktura i dynamika procesu wychowawczego*, Warszawa 1979, s. 62.

²⁹ M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia...*, dz. cyt., s. 49.

przeciwnym do jego postępowania. A więc zastąpienie postawy agresywnej postawą przenikniętą łagodnością jest możliwe. Istnieje jednak potrzeba niwelowania wszystkich czynników zakłócających prawidłowe modelowanie. Do takich należy np. telewizja lub internet. Kolejnym zatem postulatem wychowawczym w walce z agresją jest uświadomienie wychowankom szkodliwości korzystania ze środków masowego przekazu w sposób nieodpowiedni.

Neutralizacja wpływów mediów

Dzięki zmasowanej informacji o zalewie przemocy i agresji wytworzył się dziś w człowieka dotkliwy syndrom zagrożenia i zanik poczucia bezpieczeństwa³⁰. Coraz więcej psychologów i pedagogów twierdzi, iż

(...) telewizja produkuje przemoc i wprowadza ją do rodzin, które dotąd jej nie znały, działa zatem antycywilizacyjnie, bowiem cywilizacja polega przede wszystkim na zmniejszaniu przemocy³¹.

Działania wychowawcze zatem będą polegały na osłabieniu siły oddziaływania medialnego. Słysz się nieraz głosy, iż najlepszą formą walki z telewizją jest jej nieoglądanie (radzi się nawet niektórym rodzicom sprzedanie telewizora). Wydaje się jednak, iż są to metody nieskuteczne. Wychowanie do odpowiedzialnego korzystania z mediów to jedyna droga niwelowania złego wpływu na dzieci i młodzież. W jaki sposób to uczynić? Oto kilka wskazań dla wychowawcy:

- Należy dyskutować z dziećmi i młodzieżą na tematy poruszone przez media;
- Istnieje potrzeba ukazywania kryteriów prawidłowej oceny programów telewizyjnych i stron internetowych;

³⁰ T. Pilch, *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1995, s. 419.

³¹ K. Popper, *Prawo do telewizji*, [w:] J. Condry, K. Popper, *Telewizja...*, dz. cyt., s. 43.

- Należy sugerować rodzicom dyskretną kontrolę programów i stron w internecie oglądanych przez dzieci i młodzież;
- Należy zachęcać wychowanków do używania autocenzury w korzystaniu z mediów (chodzi o tworzenie systemów motywacyjnych poprzez pogadanki i dyskusję na ten temat);

Ukierunkowanie a także ograniczanie wpływów masowego przekazu we wcześniejszych okresach rozwojowych ułatwia i przyspiesza właściwe korzystanie z mediów w okresie młodości i dorosłości³². Bardzo istotnym elementem w tym procesie jest kształtowanie u wychowanka odpowiedniej relacji do siebie. Dlatego też kolejna sugestia w pracy z osobami agresywnymi dotyczy samooceny.

Kształtowanie prawidłowej samooceny

Z badań prowadzonych m.in. w Polsce wynika, iż

(...) niski poziom samooceny i niski poziom samoocen szczegółowych dotyczących postępowania moralnego i funkcjonowania *ja* w określonych układach społecznych (*ja* rodzinne, *ja* społeczne) oraz wiążących się z percepcją, przeżywaniem własnej osoby i własnego zachowania sprzyja wystąpieniu w sytuacji ekspozycji społecznej zachowania agresywnego (...)³³

Rola wychowawcy sprowadza się w takich przypadkach do likwidowania sytuacji, w której osoba o niskiej samoakceptacji wystawiona jest na dezaprobatę i naganę. Broniąc poczucia swojej wartości wychowanek zaczyna być agresywny. Działanie profilaktyczne polega na niedopuszczeniu do takich wydarzeń mogących mieć mocne zabarwienie traumatyczne. Rygoryzm w wychowaniu może być traktowany przez wychowanków jako agresja wymierzona przeciw nim. Obroną staje się atak, a więc agresja wobec otoczenia³⁴. Aby nie dopuścić do utrwalenia się tego na-

³² M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia...*, dz. cyt., s. 225.

³³ D. Borecka-Biernat, *Osobowościowe i wychowawcze przesłanki agresji uczniów w sytuacji ekspozycji społecznej*, [w:] *Problemy współczesnej patologii społecznej*, red. B. Urban, Kraków 1998, s. 98.

³⁴ Tamże, s. 99.

wyku obronnego, wychowawca powinien stosować łagodną perswazję, ewentualnie mocno umotywowaną karę. Ważnym staje się również postulat przewartościowania oceny samego siebie przez uczniów. Pochwały, nagrody oraz wyraźnie akcentowana akceptacja zachowań pożądanых sprzyja podniesieniu pozytywnej samooceny. Ewentualna niska ocena wychowanka powinna dotyczyć jego zachowań, a nie jego samego jako osoby. Jest to jeden z postulatów wychowania personalistycznego. Wychowawca nie osiągnie jednak sukcesów w obniżaniu agresji wśród dzieci i młodzieży bez tworzenia swobodnego „wspólnego frontu wychowawczego” z rodzicami. Współpraca z rodziną stanowi kolejną zasadę przeciwdziałaniu agresji.

Współpraca z rodziną

O stopniu agresji wśród uczniów – jak wskazują badania – często decyduje styl wychowawczy w rodzinie. Okazuje się, iż w powstawaniu wysokiego nasilenia zachowania agresywnego sprzyja styl wychowawczy charakteryzujący się wrogością, brakiem akceptacji wychowanka i wysokim stopniem kontroli jego zachowania³⁵. W sytuacjach, w których wychowanek czuje się odrzucony lub nie zrozumiany przez swoją rodzinę, istnieje potrzeba odbudowy społecznej więzi od uświadomienia i odkrycia, iż człowiek nie jest sam³⁶. Wychowawca powinien zobiektywizować wszelkie odczucia wychowanka dotyczące zachowań jego rodziców i rodzeństwa. W formie dyskretnej dialog między wychowawcą a rodzicami agresywnego ucznia powinien ogniskować się wokół uzdrawiania sytuacji konfliktowych w domu rodzinnym. Oto kilka zasad tej współpracy:

- Częste kontakty osobiste z rodzicami osób agresywnych w celu ustalania wspólnej taktyki wychowawczej;

³⁵ Tamże, s. 98.

³⁶ J. L. Herman, *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdańsk 1999, s. 225.

- Delikatne sugestie dotyczące likwidowania przez rodziców sytuacji stresogennych dla wychowanka;
- Dyskretne podpowiadanie rodzicom w kwestiach konkretnych reakcji na agresje dziecka (np. nie reagować w afekcie itp.);
- Umożliwianie fachowej pomocy psychologa lub pedagoga szkolnego.

Rodzice powinni zrozumieć, że tzw. wtrącanie się wychowawcy w problemy rodzinne nie jest atakiem, ale wręcz obroną przed nieobliczalnymi skutkami zwiększającej się agresji. Sposobem na uzdrowienie atmosfery rodzinnej jest zachęta do dialogu rodzinnego. Nie ma prawdziwej miłości rodzinnej bez spotkania i chęci zostania. Wspólne spędzanie czasu, podejmowanie kolegialnie decyzji czy obdarzanie kredytem zaufania to sposoby jednoczenia wspólnoty rodzinnej. Jest ona „domowym Kościołem”, zatem nie można sobie wyobrazić wychowania młodego pokolenia bez środków nadprzyrodzonych. Dlatego też ostatnim, a jednocześnie najważniejszym sposobem walki z agresją jest pogłębianie życia religijnego.

„Terapia religijna”

Jeden z włoskich psychoterapeutów – G. Mezzena omawiając problematykę wychowania młodego pokolenia napisał, iż

(...) uczenie dojrzałości społecznej oznacza zachęcanie młodzieży do współpracy, godnego zachowania bez zmuszania i podporządkowania sobie innych. Tylko wtedy możemy powiedzieć, że jesteśmy, by razem żyć i dojrzewać, a nie zabijać³⁷.

Wielkim wyzwaniem dla wychowania chrześcijańskiego jest

nie tylko zagwarantowanie rodzinie pierwszoplanowej roli w wychowaniu, także religijnym, ale również przychodzenie jej z pomocą, aby była w stanie stawać się prawdziwą wspólnotą wychowującą i ewangelizującą, w której będą rozwijane wychowawcze zasady czerpiące swą siłę

³⁷ G. Mezzena, *Rodzice i dzieci*, Kraków 1995, s. 20.

z żywego kontaktu z Bogiem, z Ewangelii, z ofiarnej i bezinteresownej miłości, roztropnie stawiającej także konieczne wymagania³⁸.

Jak więc widać, wychowawca powinien być przede wszystkim ośrodkiem wspomagającym rodzinę w pracy wychowawczej. Wydaje się, iż zachęta do dbania o pogłębione praktyki religijne całej rodziny stanowi preludium do walki z agresją i przemocą w perspektywie wiary. Oto kilka sugestii dotyczących omawianego tematu:

- Regularna modlitwa i zawierzenie Bogu wszystkich kłopotów i problemów niesie ze sobą wewnętrzny pokój obniżający stopień agresji;
- Pogłębione życie sakramentalne ukazuje większą perspektywę likwidującą lęk będący często przyczyną agresji i autoagresji;
- Przynależność do grupy religijnej (np. oaza, schola itp.) zmniejsza poczucie samotności, a tym samym chęć odwetu. Jest to forma terapii grupowej i stanowi dobrą alternatywę dla pozostałych grup rówieśniczych;
- Uczestnictwo w pielgrzymkach i wyjazdach natury religijnej uczy postaw prospołecznych, a jednocześnie podnosi wrażliwość religijną tak bardzo potrzebną w pracy nad sobą;
- Osobiste kontakty uczniów z katechetami ukazują katechezę w innym świetle (staje się ona bliższa, a poprzez to bardziej życiowa);
- Pogłębienie wiedzy religijnej uczniów dotyczącej między innymi etyki katolickiej zwiększa szansę świadomego i zinterioryzowanego kierowania się zasadami Dekalogu w życiu (nie ma wtedy miejsca na agresję i przemoc);
- Ukazywanie sensu człowieczeństwa pozwala uświadomić sobie uczniom, iż są powołani do zwycięstwa (również w walce z samym sobą).

Zjawisko agresji wśród dzieci i młodzieży stanowi obecnie znak czasu. Coraz częściej lansuje się tezę, iż

³⁸ *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce, Kraków 2001, nr 9.*

(...) wertykalne zniewolenie społeczeństwa od góry prowadzi do horyzontalnego zbieszenia obywateli, a więc do postaw irracjonalnych względem siebie³⁹.

Można zatem powiedzieć, iż agresja jest problemem globalnym. Nie ma obecnie szans usunięcia wszystkich przyczyn postaw agresywnych, ponieważ tkwią one w samym społeczeństwie. Można jednak mówić o wspomaganiu młodego pokolenia w walce o życie pozbawione przemocy i agresji. Wychowawcy nie są w tej kwestii na straconej pozycji. Aby współzycie w społeczeństwie było jak najmniej konfliktowe i bez agresji, koniecznością jest nauczenie dzieci i młodzieży nie tylko brania, ale i dawania, bowiem

(...) tylko ci, którzy umieją połączyć własne dobro z dobrem innych ludzi, są w stanie cieszyć się naprawdę swoim życiem⁴⁰.

I to jest właśnie główne zadanie nauczycieli i wychowawców w walce o człowieka wolnego od agresji.

³⁹ L. Nowak, *Człowiek wobec ludzi. Przyczynek do problematyki związku poziomów mikro- i makrospołecznego*, [w:] *Przełom i wyzwanie...*, dz. cyt., s. 66.

⁴⁰ G. Mezzena, *Rodzice...*, dz. cyt., s. 21.

Tutor in the Face of Aggression Summary

It can be said that aggression is a global problem. There is no chance to eradicate all reasons for aggressive behaviour because they are rooted in the society itself. It is possible, however, to assist young generations in a fight for life free from violence and aggression. Tutors are not fighting a losing battle in this matter. To rid relationships in the society of aggression and conflicts as fully as we can, it is necessary to teach children and youth that they should not only take, but give, as "only those who can combine their own good with the good of other people, are able to truly rejoice over their life" This is the main task for teachers and tutors.